

Danske ungkommunister 1960-1990

Knud Holt Nielsen: Giv mig de rene og ranke... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990. SFAHs skriftserie nr. 49. SFAH, København 2008. 487 s. ill., 249 kr. ISBN 978-87-87739-078.

Danmarks Kommunistiske Ungdom var ingen masseorganisation, men spillede alligevel i perioder en meget aktiv og central rolle i brede bevægelser og organisationer. I dette vægtige værk, som især baserer sig på det omfattende arkivmateriale fra DKU, undersøger Knud Holt Nielsen DKU's udvikling og indflydelse i de tre årtier 1960-1990. Holt Nielsen stiller sig "det overordnede spørgsmål": Hvorfor blev unge i disse år tiltrukket af netop det DKP-tilknyttede og sovjetorienterede kommunistiske ungdomsforbund?

Indledningsvis leverer forfatteren et nødvendigt rids over DKU's historiske og ideologiske forudsætninger og rammer. Afslutningsvis rummer bogen et kapitel om DKU "som socialt felt", dvs. en redegørelse for og diskussion af DKU's medlems-sammensætning og rekrutteringskanaler, af organisationsforhold, medlemsliv og politisk kultur, af indre magtrelationer og ydre samarbejdsrelationer. Dette kapitel baserer sig bl.a. på indsamlet statistik og på Holt Nielsens egen interessante spørgekemaundersøgelse blandt tidligere ungkommunister.

Men ellers er bogen grundlæggende opdelt i tre hoveddele, der behandler DKU's karakter, aktiviteter, kontakt- og brudflader under henholdsvis: Ørkenvandring i 1960'erne; blomstring i 1970'erne og starten af 1980'

erne; opbrud og opløsning i sidste halvdel af 1980'erne. Ud fra forfatterens (meget detaljerede) undersøgelser kan man sammenstykke følgende udviklingsforløb igennem disse 30 år:

I 1950'erne havde DKU været nogenlunde alene på den ungdomspolitiske bane til venstre for Socialdemokratiet, men det ændrede sig ved DKP's splittelse og dannelsen af SF og dets ungdomsorganisation. Kommunisterne var i knæ og marginaliserede, og for 1960'ernes DKU blev det en hovedopgave at bryde isolationen. Man søgte samarbejde, ikke mindst med unge SF'ere og socialdemokrater. Selvom det var op ad bakke visser bogen, at anstrengelserne efterhånden bar en del frugt. Igennem det lokale lærlingearbejde kom unge kommunister i samarbejde med unge socialdemokrater, og gennem solidaritetsarbejde for undertrykte befolkninger (dog ikke østeuropæiske) kom man i kontakt med bredere kredse.

Vietnamkrigen blev tidens helt store ungdomsradikalisering begivenhed, og med krigsmodstanden som forenende faktor fik ungkommunisterne stærkt øgede kontaktflader og samarbejdsmuligheder. DKU blev en central drivkraft bag den tidlige Vietnambevægelse og skal endog have iværksat den første organisation i Danmark (s. 60). Holt Nielsen påpeger, at ungdomsforbundet således blev en murbrækker for DKP, der ikke mindst gennem opgøret med den radikale del af Vietnambevægelsen og dannelsen af det moderate *Vietnam 69* for alvor kom ind i et formelt samarbejde med fremtrædende socialdemokrater, SF'ere, højskolefolk, mfl.

1970'ernes venstredrejede årti

*Anmelderredaktion:
Chris Holmsted Larsen
Poul-Henrik Jensen
Svend Rybner
Thomas Wegener Friis*

blev DKU's storhedstid (hvor jo også DKP fik en renaissance), med uafbrudt medlemstilgang, markant udbygning af det organisatoriske apparat og stærk ungdomspolitisk og -faglig gennemslagskraft. Det internationale solidaritetsarbejde fortsatte, men oprettelsen af den landsdækkende og DKU-dominerede lærlingeorganisation LLO blev et nyt og vældigt aktivt, og man satsede nu målrettet, og med held, på at erobre den afgørende indflydelse i uddannelsesorganisationerne (skole- og gymnasieelevernes, kursisternes, de lærerstudenternes, etc.). Igennem disse positioner og et flittigt og effektivt arbejde fik man kontakt med nye og brede ungdomskredse, hvilket resulterede i nye DKU-medlemmer som så igen kunne bidrage til målrettet aktivitet og konsolidering af indflydelsen i organisationerne. Der var altså tale om en selvforstærkende effekt, men også en dynamik hvor DKU og organisationerne gensidigt påvirkede hinanden, vurderer Holt Nielsen. DKU virkede som stabil erfarings- og ledelsesbank for organisationerne, mens organisationerne blev aktivist- og organisatorisk grundskole for DKU.

Men i takt med DKU's succes voksede også uddannelsesorganisationernes apparater, bredde og aktivitetsniveau, hvilket paradoksalt nok efterhånden blev et problem for DKU, idet man måtte bruge store ressourcer på både at lede apparaterne og levere erfarne aktivister til de mange og store protestaktiviteter. For både at holde sig i sadlen og holde sammen på bredden måtte DKU'erne nedtone egne profilerende og identitetsskabende særstandpunkter og koncentrere sig om konsensusegnede socialøko-

nomiske og velfærdsstatslige reformkrav. Så hvem styrede efterhånden hvem?

Lidt inde i 1980'erne begyndte krisestemningen at brede sig i DKU. DKP var røget ud af Folketinget, militærkuppet i Polen og krigen i Afghanistan var vanskelige sager at forklare og forsvare, og i DKU bredte sig nu en vis kritisk reservation overfor moderpartiet – en reservation der nærmest udviklede sig til en modsætning, da Gorbatsjov kom til magten i Sovjetunionen. Gorbatsjovs reformlinje blev nemlig modtaget med lettelse og begejstring af DKU's flertal, men med kølighed af DKP's betydelige konservative fløj. En tilbagegang for uddannelses- og lærlingeorganisationerne gav også problemer for DKU, der havde forbundet sig så tæt til disse organisationer.

Problemerne betød dog ikke, at ungomunisterne droslede ned for aktivismen. I 1980'ernes nye og stærke fredsbevægelse blev DKU (og DKP) centrale aktører, og adskillige spektakulære DKU-skabte fredsprojekter blev sat i søen og fik mediesucces. Denne fredsaktivisme kanaliseredes i sidste halvdel af 1980'erne over i de stort anlagte projekter Next Stop Nevada og Next Stop Sovjet – brede initiativer hvor DKU dog reelt var både initiativtager og drivende kraft. Men trods den massive og kreative aktivitet var DKU reelt ved at være udtømt. Aktiviteterne sugede aktivister, kadre og kraft fra DKU – og samtidig smuldrede DKU-identiteten, for af hensyn til projekternes vældige bredde måtte DKU-aktivisterne ikke manifestere en klar og selvstændig politisk dagsorden. Hvilket efterhånden også ville have været vanskeligt, da DKU

på de indre linjer var i fuld gang med at forkaste sit og DKP's gamle ideologiske projekt og var på usikker søgen efter en ny og mere både individbaseret og global-økologisk ansvarlig politik, en ny identitet og ny forståelse af ungdommen og den ganske verden.

Det er således en pointe for Holt Nielsen, at Murens fald ikke forårsagede DKU's død, men blev sidste led i en lang opløsningsproces hvor DKU underminerede sig selv. Ud fra bogens udredninger kan man dog godt få den tanke, at hvis sammenbruddet østpå var indtruffet lidt senere, kunne planer om at oprette et nyt politisk ungdomsforbund på basis af DKU og SFU muligvis have givet en form for resultat. Siden efteråret 1987 havde der nemlig været formaliserede kontaktmøder mellem DKU- og SFU-lederne (en "forbrødring", if. forfatteren s. 312). Processen udviklede sig i de næste par år, man talte om fælles blad, besluttede at lave fælles seminar på Komsomol-skolen i Moskva, og alle medlemsafdelinger fik tilsendt en opfordring fra SFU's landsledelse og DKU's forretningsudvalg om at forstærke samarbejdet. SFU blev dog mere tilbageholdende og forsigtig hen over sommeren 1989, og efter Murens fald var SFU'ernes lyst til sammenlægning fordultet.

Da var der heller ikke meget DKU tilbage at slå sig sammen med. Og de sidste rester lukkede og slukkede på en opløsningskongres i maj 1990.

Men hvorfor havde venstreorienterede unge i årene 1960-1990 overhovedet tilsluttet sig netop DKU? Med sin solide spørgeskemaundersøgelse i ryggen kan Holt Nielsen diskutere spørgs-

målet med mere sikker grund under fødderne end så mange før ham. Et enkelt svar gives naturligvis ikke, men forfatteren finder generelt at det ikke var teoretisk-ideologiske bevæggrunde, men tidens konkrete samfundskonflikter og DKU's modsvarende aktiviteter, der havde størst betydning for indmeldelserne. Vietnamkrigen betød således meget for de der trods alt indmeldte sig i 1960'ernes stagnationsperiode. Og i 1970'erne fik DKU's gennembrud inden for lærlinge- og uddannelsesorganisationerne afgørende betydning for det nye medlemsboom. De unges erfaringer med DKU's politiske praksis i organisationerne i 1970'erne og 1980'erne kan "vanskeligt overvurderes, som faktor for at unge meldte sig ind ...", vurderer Holt Nielsen (s.121).

Han peger endvidere på, at DKU's gennemslagskraft i 1970'ere også handlede om manglen på politiske alternativer for aktive unge venstreoppositionelle. SF's gamle ungdomsforbund havde brudt med moderpartiet og sandede derefter til i stridigheder, det nye SFU var svagt, VS havde intet egentligt ungdomsforbund, og DSU havde i lange perioder det problem at være tilknyttet regeringspartiet.

Størst almen interesse knytter sig vel til spørgsmålet om Sovjetunionens betydning for rekrutteringen. Her tyder Holt Nielsens undersøgelser på, at sympati for Sovjetunionen primært spillede en rolle for børn af kommunister. Og at sovjetsympati derfor primært havde betydning for indmeldelserne i 1950'erne og 1960'ernes klart arbejderklasseprægede DKU, hvor nyindmeldte meget ofte havde kommunistiske forældre. Under

1970'ernes medlemsboom var sovjetsympati og kendskab til ideologien derimod ingen stor drivkraft, og ingen selvfølge for de fleste der indmeldte sig i (det nu mindre arbejderprægede) DKU. Ledelsen måtte derfor etablere en stærk skolings- og socialiseringsvirksomhed, så de nye medlemmer kunne få det rette positive syn på den "virkeliggjorte socialisme". Man kan vel formode at dette forhold havde nogen betydning for, at 1970'ernes DKU ifølge undersøgelsen var langt mere dogmatisk sovjetloyal og ideologisk ensrettet end 1960'ernes DKU, og også mere dogmatisk end moderpartiet. Den nykonverterede bliver jo ofte mere katolsk end paven selv, for ikke at miste fodfæstet.

Havde Sovjetunionen en noget flertydig betydning for rekrutteringen, så spillede et andet aspekt af den kommunistiske verdensbevægelses internationalisme nok en klarere positiv følelsesmæssig rolle for DKU's idealistiske tiltrækningskraft udtil og umiddelbare stolthed indadtil. Et internationalistisk aspekt der demonstreredes når man på gågaden lavede solidaritetsaktioner til fordel for undertrykte folk, men også demonstreredes når danske ungkommunister på rejser, konferencer og lange skolingsophold i Østeuropa mødtes med eksotiske kommunister fra hele kloden, med illegale latinamerikanere, palæstinsere, ANC-folk fløjet direkte ind fra Afrika, osv. I bogen bringes et billede fra en østtysk kommunistisk ungdomshøjskole, som også DKU frekventerede (s. 257). Et hold kursister med forskellig etnisk baggrund ses forlade skolen efter undervisning – i forgrunden en sort afrikaner i sit

hjemlands spraglede gevandter (en situation man trods alt vanskeligt ser for sig i Hitlers Tyskland, apropos debatten om affinitet mellem nazi-diktaturet og DDR-diktaturet).

Holt Nielsens detaljerede af-dækning af kommunisternes sagnomspundne langvarige skolingsophold i Sovjetunionen og DDR udgør i øvrigt et af bogens mest interessante afsnit. En af hans måske mere overraskende konklusioner er, at de langvarige skolingsophold (halv- eller helårskurser) "ikke på nogen måde" kan forklare DKU'ernes organisatoriske evner eller deres magt i de brede bevægelser (s. 265). Tværtimod var demonstrerede evner og ledelseserfaring fra f.eks. lærlinge- og uddannelsesorganisationer forudsætningen for at komme på de eftertragtede skolingsophold. Og når ungkommunisterne vendte tilbage herfra, blev næsten alle placeret på poster internt i DKU's egen organisation, lokalt eller centralt.

Selve undervisningen skulle styrke deltagernes tilknytning til den kommunistiske bevægelse og øge kendskabet til den "marxistisk-leninistiske" teori, hvorimod det ikke drejede sig om indlæring af praktiske kompetencer inden for organisation, agitation og propaganda. Dog indgik der forskellige specielle fag, afhængig af om man gik på en ungdoms- eller partiskole. Og det er lidt morsomt og paradoksalt, her ovenpå PET-rapporten, at læse om de danske DKP-kursisters utilfredshed med faget "Sikkerhed" – et kursus i efterretningstjenesters forsøg på infiltration af illegale kommunistpartier, som kursisterne dog opfattede som ubrugeligt for et dansk og legalt parti. (s. 260).

En anden paradoks detalje omhandler de lister, som kommende kursister modtog fra tidligere kursister, vedrørende ting man gjorde klogt i at medbringe hjemmefra. DDR-holdenes lister lignede almindelige huskelister for personer, der skal på udlandsophold, hvorimod Sovjetholdenes lister desuden omfattede alskens banale dagligvarer som tandpasta, opvaskemiddel, kaffe, kondomer, skrivemaskinepapir, etc. Holt Nielsen påpeger det bizarre i, at kommunisterne så-dan selv skulle slæbe helt banale fornødenheder med til det Sovjetunionen, som man ellers stolt fremhævede som mere fremskredent end Vesten.

Det er rigtigt set. Men skolede kommunister kendte altså til de materielle mangler, og forfatteren kunne derfor også have bemærket, at forholdet samtidig understøtter en vurdering, man finder andetsteds i bogen – vedrørende kommunisternes sovjetfascination. Denne ses af og til beskrevet som en himmelråbende blind og bevidstløs tro på et eksisterende paradys, hvorimod Holt Nielsen hælder til den opfattelse, at det afgørende for kommunisterne var Sovjetunionens udviklingspotentiale. At man altså mentalt valgte at fokusere på forholdene ikke som de var, men som de ville blive. DKU'erne benyttede en "fremtidsoptik" og "så udvikling og ting i sin vorden, og kunne derfor abstrahere fra den aktuelle mangel." (s. 194). Det er en forklaringsmodel, som andre historikere tidligere har fremført, og i Holt Niensens bog understøttes den også af andre fund omkring kommunisternes lange skoleophold. Som når det beskrives hvorledes de danske kursister i Moskva og Østberlin ikke levede

i de rene Potemkinkulisser, men i fritiden fik "et indtryk af hverdagen", idet man færdedes på egen hånd rundt omkring i byen, med busser og undergrundsbaner, til kultur- og sportsarrangementer, på markedspladser og værtshuse. (s. 261).

DKU'erne kunne heller ikke altid undgå at observere visse realiteter, når de deltog i de mange internationale møder i Østbloklandene. Efter at have deltaget på en rumænsk kongres konstaterede DKU's repræsentant således i 1975, at "personkulten er i vildt flor", og han sammenlignede kongresforløbet med "middelalderens feudale kinesiske samfundssystem" og Ceausescu med "kejseren som himlens søn". Senere skrev DKU's internationale sekretær med tydelig afsky om et ungdomsfredsseminar i Rumænien 1986, der havde været "røvsygt – og vi fik de traditionelle hilsner fra hele familien Ceausescu." (s. 226, s. 467 note 779). Irritation over Rumæniens nationalistisk-selvstændige kurs i Østblokken kan dog nok have bidraget lidt til dette klar-syn.

Hvordan DKU'erne nu end fik tingene til at hænge sammen i deres hoveder, så glemmer Holt Nielsen ikke det resulterende politiske "Janus-ansigt, af progressivitet og demokrati på den ene side, og ubetinget diktaturstøtte på den anden." (s. 392f.). Dette leder dog samtidig frem til min væsentligste kritik af bogen. DKU støttede Østblokdiktaturerne – en støtte der altså bl.a. var affødt af nogle idealiserende og optimistiske forestillinger om disse samfunds produktive og demokratiske potentiale, men jo ikke desto mindre en støtte som reelt indebar at man fortiede, fortrængte eller retfærdiggjorde

grove overgreb og udemokratiske midler af hensyn til de langsigtede mål. Men hvad med Danmark? Bogen viser at DKU arbejdede klart ikke-voldeligt og ofte ret moderat, ja nærmest midtsøgende, på den danske politiske scene. Mere vensterradikale kræfter beklagede sig da også over kommunisternes parlamentsfikserede og reformistiske virke ("føj for en reformisme", hed det i en ung venstresocialists kritik af DKU's uddannelsespolitik). (s. 131). En voldeligt revolutionær overgang til socialismen indgik ikke i strategien, men hvordan ønskede og forestillede periodens unge kommunister (og kommende DKP'ere) sig demokratiets stilling og de menneskeretslige forhold i et fremtidigt vesteuropæisk *socialistisk Danmark*? Dette væsentlige spørgsmål behandles og diskuteres ikke rigtigt i undersøgelsen.

Det er en mangel, men i øvrigt bevæger forfatteren sig i høj grad på fagligt overbevisende grund. Fejlagtige oplysninger forekommer dog, som når han mener, at DKP's kritik af Sovjetindgrebet i Prag 1968 "var den eneste gang DKP offentligt fremførte kritik af Sovjetunionens dispositioner." (s. 72). Men DKP kritiserede faktisk klart og offentligt Sovjetunionens første indledende væbnede intervention under Ungarnsopstanden 1956 (udtalelse fra DKP's forretningsudvalg 30.10.1956, bragt i Land og Folk dagen efter).

Knud Holt Niensens bog er en bearbejdet udgave af hans ph.d.-afhandling fra 2007 (som han modtog Arbejderhistorieprisen for). Den har bevaret præg af detalje- og faktamættet *afhandling*, hvilket er i orden, men stof-fet kunne nok have været strammere og mere overskueligt kom-

poneret samt klarere pointeret, uden at den rosværdigt nuancerede fremstilling og diskussion var gået fløjten. I øvrigt er sproget letflydende og stoffet velformidlet, og kun et par steder har universitær indforståethed overlevet bearbejdelsen – som når det uden videre bemærkes, at “netværkskontakter er med andre ord en art kapital i *Bourdieu-sk betydning*.” (s. 222, min fremh.). Og så har forlaget øjensynligt ikke haft ressourcer eller tålmodighed til den sidste nødvendige gennem- og korrekturlæsning. Der er for mange forsvundne ord, for mange typografi-, sætnings- og stavfejl, samt en forstyrrende tendens til at skrive visse typer adjektiver og betegnelser med stort (Århusianske, Chilenske, Bulgarerne, Rumænerne, etc.). Også årstalsfejl forekommer. Værre er det med uorden i kildereferencer, således henvises i noterne til “Andersen og Jacobsen”, til “Niemann”, til “bilag om styrkeforholdet i uddannelsesorganisationerne” – uden at disse materialer ses i litteratur- og kildefortegnelsen eller blandt bilagene. Et register savnes i allerhøjeste grad.

Disse ting bør rettes når der forhåbentligt bliver behov for et nyt oplag. Det fortjener bogen absolut, for der er tale om et imponerende, grundigt og veldokumenteret forskningsværk der bryder nyt og vigtigt land indenfor sit felt. Vi får systematisk og vel nogle gange overraskende viden om den danske sovjetorienterede ungkommunisme, om dens karakter, indflydelse og samarbejdsrelationer, om dens idealer og tunnelsyn. Samtidig får vi en bredere fortælling om de organisationer og bevægelser hvori DKU spillede en central rolle, om konflikter og samarbej-

de på den ungdoms- og voksenpolitiske arena, og om verdensbegivenhedernes store betydning for dansk venstrefløj i de sidste tre årtier før Muren faldt.

Søren Nielsen-Man

Studenterliv under besættelsen

G. Lund-Jensen og Marianne Alenius: Studenterliv under besættelsen. Thorkild Lund-Jensens breve 1939-1945. Museum Tusulanums Forlag, København 2009. 789 sider., ill. 398 kr. ISBN 978 87 635 0821 6.

Studenterliv under besættelsen er en samling af den unge ingeniørstuderende Thorkild Lund-Jensens brevvekslinger med familien og vennekredsen i perioden 1939-1945.

Thorkild Lund-Jensen (TLJ) påbegyndte studier ved Danmarks Tekniske Højskole 1. september 1939, altså samme dag som det nazistiske Tyskland angreb Polen. Natten mellem den 3. og 4. maj 1945 faldt Thorkild for en tysk kugle, 24 år gammel.

I hele perioden skriver Thorkild næsten hver uge til forældrene og lillebroderen Gunnar hjemme i Århus (med undtagelse af en periode med et såkaldt praksisår i 41/42 hvor TLJ havde ophold i hjembyen). TLJ vender tilbage til København i 1942 for at fortsætte studierne. Han engagerer sig i modstandsbevægelsen. I sommeren 44' blev han tilknyttet militærgrupperne inden for Korps Aagesen, der blev ledet af Valdemar greve af Rosenborg. I Korps Aagesen fungerede Thorkild som våbeninstruktør i det cirka 1600 mand store korps.

Studenterliv under besættelsen

er en unik samling af 219 breve, der siden Thorkilds død har været opbevaret i en våbenkiste på forældrenes loft, senere på lillebroderens Gunnars loft.

TLJ er en velopdragen ung mand. Hver uge skriver han pligttopfyldende hjem til familien i Århus. Brevene er ikke uden humor og han er tilmed en bevidst brevskriver: Brevene er skrevet med henblik på at blive genlæst senere. Selv formulerer han i et af sine breve til forældrene hensigten: “*Grunden til at jeg er saa detaljeret i min Fremstilling er den, at disse Breve her jo skal danne en Slags Dagbog, som jeg kan have fornøjelse af senere.*”

Brevenes indhold åbenbarer intet nyt om den danske modstandskamp, idet brevene centrerer sig omkring dagligdagens og hverdagslivets forhold for en ung studerende, eksempelvis økonomi, eksamenslæsning og vasketøj! Som besættelsen skrider frem præges brevene af de historiske begivenheder der finder sted, eksempelvis jødeforfølgelserne og Schallburgtaget mod Tivoli. Som læsere bliver vi samtidig vidner til den forandring den unge Thorkild gennemgår fra pacifist til at støtte væbnet kamp og stikkerlikvideringer.

219 breve om dagligdagen ER meget. Denne anmelders første indskydelse var at det var en kende for meget. Vi får rigtig meget jordbær med fløde og beretninger om vind og vejr. Ikke alle breve er lige begivenhedsrige, og man kunne med rimelighed have foretaget en sortering. Men som kildesamling til hverdagslivet (for en ung studerende) under besættelsen er den ganske glimrende, men bekræfter jo blot

den gængse opfattelse: At livet for størstedelen af danskerne under besættelsen fortsatte nogenlunde normalt. Så normalt som den unormale situation tillod.

Som kildesamling til hverdagslivet under besættelsen følger bogen i slipstrømmen på den tendens, der i øjeblikket er fremherskende inden for dansk besættelsestidsforskning, og som på mange måder stadig mangler megen forskning: Hverdagslivet under besættelsen. Som bidrag til dette er *Studenterliv under besættelsen* et betydeligt værk, der giver os et indblik i en lang række aspekter af hverdagslivet: Familierelationer, økonomi, uddannelse, venskaber og boligsituation.

Vi får af gode grunde intet i brevene om TLJ's engagement i modstandsarbejdet og Korps Aagesen. Bogen er derfor forsynet med et afsnit med betragtninger om modstandsmanden Thorkild. Brevene afslører jo intet om TLJs illegale virksomhed. Så hvad kan kilderne fortælle? Her til har museumsinspektør ved Frihedsmuseet, Henrik Lundbak bidraget med den historiske ekspertise. Lundbaks kildekritiske overvejelser afrunder fint den biografiske skildring om den unge Thorkild, selvom de primært fungerer som en art appendiks til selve brevsamlingen. Som sådan er der jo ikke en tydelig rød tråd mellem brevenes indhold og så den illegale tilværelse som brevskrivere levede fra sommeren 44'. Men med denne afrunding tilføjes en dimension til de til tider monotone og ind imellem begivenhedsfattige breve til hjemmet.

At man tilmed udover alle 219 breve har forsynet udgivelsen med en analyse af TLJ's stil og sprog i brevene er dog en kende for meget. Marianne Alenius, di-

rektør på Museum Tusulanums Forlag står for denne del af bogen, men det er aldeles unødvendigt med en redegørelse af hvorvidt TLJ mestrer at stave fremmedord korrekt eller ej. Eller om han kan sige sig fri for grammatiske fejl.

Da ville det have tjent bogen og dens potentiale som kilde til hverdagen for unge studerende, om man i stedet havde forsynet den med et afsnit, om hvorvidt brevenes indhold og den måde Thorkild skriver til sine forældre er typisk for tiden og dens familierelationer? En diskussion af det typiske eller atypiske i brevenes indhold synes mere relevant end Thorkilds sprog og stavning. Hvordan hans sætninger flyder, og om han anvender bolle Å, er helt overflødig for et i forvejen digert værk, som indledningsvis også har forord af barndomsvennen og en gennemgang af familiehistorien ved broderen Gunnar Lund-Jensen. Og netop broderens rolle i bogudgivelsen er interessant. Som denne selv skriver "*Ethvert liv har nogle tragedier. Min største tragedie var min brors død; den har jeg ikke overvundet fuldstændigt*". Disse betragtninger fortæller i virkeligheden en hel del om bogprojektet, og hvorfor vi får alle 219 breve råt for uforsoedet med deres mere eller mindre interessante betragtninger. For uanset hvor sympatisk den unge TLJ's breve til familien er og at hans tidlige død er ganske tragisk, kunne man sagtens have sorteret i dem og stadig nå flot i mål.

Bogen er veludstyret med en lang række private fotos af Thorkild samt billeder fra Frihedsmuseets samling. Disse udgør et fint supplement til den enorme tekstmasse som brevene jo selvsagt

er. Et sympatisk projekt der dog er kørt lidt ud på overdrevet.

Maria Groth Rasmussen

Staten stærk og folket frit

Lundbak, Henrik: Staten stærk og folket frit – Dansk Samling mellem fascisme og modstandskamp 1936-47. Museum Tusulanums forlag, København 2001. 728 sider, ill. 350 kr. ISBN 87 7289 680 9

Denne doktorafhandling blev forsvaret helt tilbage i 2001, men fortjener alligevel at blive nævnt på disse sider. Det kan måske virke overvældende, at et relativt beskedent parti som Dansk Samling, skal have sin egen disputats. Dansk Samling var reelt uden indflydelse i sit parlamentariske liv og havde næppe mere end nogle få tusinde medlemmer, da det var på toppen. Når det nu alligevel giver god mening med mere end 700 sider om Dansk Samling, er det ikke mindst fordi historien om partiet og navnlig partistifter og ideolog Arne Sørensen, er en fortælling om besættelsestidens dilemmaer generelt og om et raffineret synspunkt i særdeleshed. Da Henrik Lundbak i 1995 udgav sin lille bog *Fra Provokation til modstandskamp*, var omdrejningspunktet også Dansk Samling, dog kun årene 1941-45. Denne gang starter Lundbak passende, med Arne Sørensens kulturkritik op gennem 1930'erne, og Lundbak formår at anskueliggøre, det relativt komplekse tankesæt Arne Sørensen udvikler i denne periode. Ved behandling af besættelsestiden, Lundbak holder balancen mellem de ideologiske, politiske og begiven-

hedsmæssige aspekter og billedmaterialet yder en udmærket understøttelse. Når netop Dansk Samling er valgt som medium til besættelsestidens multifacetterede historie, hænger det i høj grad sammen med personen Arne Sørensen og dennes balancegang mellem modernisme & traditionalisme, antiparlamentarisme og parlamentarisk realpolitik og mellem modstand og samarbejde.

Arne Sørensen tegnede den lille bevægelse via en række skrifter i Mellemkrigstiden og som skribent i Politiken. Lundbak gør et stort arbejde, for at vi i kernen skal forstå Arne Sørensens tankegods. Sørensens tænkning var centreret omkring en kritik af det moderne menneskes åndsfravær og deraf følgende dyrkelse af rene hedonistiske tendenser. Ifølge Sørensen havde det moderne menneske ulykkeligvis forkastet Gud til fordel for dyrkelsen af modernitet, materialisme, humanisme, og nye pseudoreligioner som marxismen og psykoanalysen havde fundet fodfæste. Arne Sørensen rettede en skarp kritik mod marxismen, hvis ideologiske grundlag han anså for deterministisk og uden hold i den reelle udvikling. Humanismen og rationalismen fik også med grovfilen, og Sørensen synes her at være ved et kernepunkt i sit verdenssyn, idet humanismen og rationalismen fejlagtigt skulle forklare den menneskelige lidelse ud fra menneskets miljø og ikke ud fra mennesket selv. Det var denne åndelige og følelsesmæssige dimension Sørensen havde savnet ved det moderne menneske. Det moderne menneskes åndelige tomhed blev modsvaret af en åndsforladt kultur, politisk såvel som underholdningsmæssigt og det havde haft farlige

konsekvenser f.eks. med dyrkelsen af Hitler. Det interessante i Sørensens synspunkt er, at det i realiteten er en kritik af masserne og deres henfalden til åndelig dovenskab og materiel nydelse. På det punkt er der flere berøringsflader med kommunisme, men hvor kommunisterne så proletariatets diktatur som løsningen, mente Sørensen at en åndselite skulle sikre vejen mod det hele menneske. Med andre ord, måtte et autoritært styre sikre den rette kurs mod f.eks. fascismen. Som det må være klart for de fleste, var det ikke en demokratisk styreform, han havde i tankerne først, men nærmere et nationalkonservativt, autoritært styre, der skulle afføde en national åndelig vækkelse og et snarligt epokeskift. Det synspunkt er rammet ind af bogens titel *Staten stærk og folket frit*.

Dansk Samling var altovervejende et protestparti med en ganske kort repræsentation i folkestyret og med en omtumlet tilværelse. Samtidig var Dansk Samling en tankeretning formuleret i hovedtræk af essayisten og samfundskritikeren Arne Sørensen. Partiet og Arne Sørensen repræsenterer også en række af de dilemmaer tiden frembød, ikke mindst i forholdet mellem modstand og samarbejde. Dansk Samling opstod i en brydningstid og agerede i en krisetid, men forsvandt ud i glemslen igen kort efter Besættelsen. Dansk Samling havde blandt andet ydet betydelig organisatorisk bistand i modstandskampen, og Arne Sørensen havde forestillet sig en ny epoke til Dansk Samlings fordel. Selvom Arne Sørensen så sin blanding af ideologikritik, kristendom og det nationale, som et værn mod totalitære tiltag, var muligheden for det det såkaldte

Tredje Standpunkt reelt udtømt ved Besættelsens ophør. Sørensens forestillinger om et nærmest kommunitaristisk nationalt fællesskab, med et slags sindelagsdemokrati, var reelt ligeså bundet af den tid, de opstod. Imidlertid gik det ganske anderledes, end Arne Sørensen havde forestillet sig og det blev i stedet den Socialdemokratiet, der kom til at dominere efterkrigstidens samfund.

Henrik Lundbak har gjort et særdeles grundigt stykke forskningsarbejde og afhandlingen vil utvivlsomt være *bogen* om Dansk Samling i mange år frem i tiden. Henrik Lundbak er som altid garant for et gennemarbejdet kildemateriale, en fin billedside og et bibliografisk overblik, der imponerer. Nu til dags er der en lille håndfuld danske historikere, der kan skrive så arkivtung og kildenære værker som Henrik Lundbak. I disse tider med fokus på formidling, kunne man godt tænke sig, at kravet til formidlingskvaliteten af disputater og ph.d.-afhandlinger blev skærpet. Der er dog sket for lidt på den front. Disputatsgenren er tung, specielt for den alment interesserede læser. Denne disputats kan dog alligevel anbefales til både fagfællen og den alment interesserede, fordi den giver et glimrende tidsbillede og trækker konturerne op til en interessant og modsætningsfyldt mellemkrigstid og besættelsestid.

René Ask Rasmussen

Nyliberalisme og værdikampe i Danmark

Anders Lundkvist (red.): *Dansk nyliberalisme*. Frydenlund, København 2009. 435 s., 299,00 kr. ISBN 978-87-7887-738-3.

Peter Nielsen og Lars Poulsen (red.): *Værdikampe*. Økonomi og samfund 2009. Frydenlund, København 2009. 264 s., 279,00 kr. ISBN 978-87-7887-762-8.

Finanskrisen har medført, at der i den seneste tid er blevet sået endnu mere tvivl omkring nyliberalismen. Den kritiske vinkel til nyliberalisternes ideologi og teori kommer også til udtryk i antologien *Dansk liberalisme* og årets udgave af årbogen for økonomi og samfund med titlen *Værdikampe*.

Med sine 17 artikler kommer *Dansk liberalisme* både ind på, hvad begrebet nyliberalisme er – herunder hvad dens dagsorden indeholder – og mere håndgribeligt den nyliberalistiske udvikling indenfor en række bestemte områder. Af de bidrag, der har et mere konkret eksempel på nyliberalismens udvikling, er særlig Janne Gleerups artikel “Arbejdslivet, fagbevægelsen og den offentlige modernisering” interessant. Her analyserer forfatteren, hvordan nyliberalismen har påvirket arbejdslivet for offentlig ansatte. Først redegøres der for, hvordan nyliberalismen i samspil med andre forandringer har medført, at medarbejdere har mistet deres indflydelse på eget arbejde. Det er sket i forlængelse af mere kontrol af ansatte og en ledelsesfilosofi, hvor de ansatte ud af til får mere selvbestemmelse – en medbestemmelse, der reelt set er betinget af ledelsens interesser.

Efterfølgende sætter Gleerup spørgsmålstegn ved, om fagbevægelsen, som situationen er nu, er i stand at støtte de offentlig ansatte i deres kritik af udviklingen – der i de seneste år er kommet til udtryk gennem adskillige demonstrationer – ved at være medlemmernes talerør i forhandlinger. Ifølge Gleerup lider fagbevægelsen under, at der er blevet langt fra bund til top i organisationerne. Skellet har i de seneste 15 år vokset sig større, hvilket skal ses i lyset af, at fagbevægelsen i starten af 1990'erne valgte at være medløber ved den såkaldte modernisering af arbejdsmarkedet med strategien *Det udviklende Arbejde*. Strategien medførte, at fokus blev flyttet til den enkelte medarbejder og arbejdsplads, mens målet blev at finde fælles interesser for de ansatte og ledelsen. Fagbevægelsen har så at sige i vid udstrækning fulgt nyliberalisternes ønske om individualisering, hvilket ses med stigningen af lokale og individuelle aftalerammer på særligt lønområdet. En udvikling, der ifølge Gleerup, har været med til at undergrave fagbevægelsens egeneksistens. Som løsning peger Gleerup på, at fagbevægelsen skal flytte sit fokus tilbage til sin klassiske rolle som en social bevægelse, hvor afstanden mellem fagtoppen og medlemmer mindskes. Yderligere skal fagbevægelsen gøre op med den nye tendens til lokale rammeaftaler og i stedet udvikle en strategi, der i højere grad både tager hensyn til den kollektive og individuelle interessevaretagelse, hvilket i henhold til forfatteren vil medføre demokratiske handlemuligheder for medarbejderne i det offentlige.

Artiklerne om nyliberalismebegrebet afslører, at det er uklart,

hvilken betydning begrebet indeholder. De fleste bidrag tillægger dog begrebet en simpel betydning. Det vil sige, hos dem er nyliberalisme troen på det frie og uregulerede marked – meget lig det klassiske liberalismebegreb. Den definition gør Peter Nielsen op med i sin tankevækkende artikel “Nyliberalismen i velfærdssamfundet”. Ifølge Nielsen er det en misforståelse, at der ikke skelnes mellem Adam Smiths klassiske liberalisme og nutidens nyliberalisme. Nielsen argumenterer for, at nyliberalisternes syn på staten er en anden. Hvor staten hos de klassiske liberalister skulle lade markedet styre sig selv, er det nyliberalisternes opfattelse, at staten skal spille en aktiv rolle på en række samfundsområder, for derved at fremme markedsmæssig adfærd. Niensens definition af nyliberalisme bliver derfor “den universaliserede markedsmæssige adfærd (...), [som skal] skabes, reguleres og udbredes aktivt gennem en stærk stat”(s. 95).

Samme begrebsforståelse kommer til udtryk i årbogen *Værdikampe*, som Peter Nielsen er medredaktør på. I den indledende artikel argumenterer redaktørerne, for at nyliberalismens fremme af kapitalismens værdier sker på bekostning af andre samfundsmæssige hensyn. Det betyder, at velstandstænkning prioriteres højere end hensynet til velfærd, individet sættes højere end fællesskabet og forbrug vægtes tungere end borgerinvolvering. Det præger eksempelvis sundheds-, uddannelses- og forskningsområdet.

Efter det indledende består bogen af 12 artikler, der emnemæssigt spænder vidt fra brugen af økonomer i medier, over klimaet og topmødet i København i de-

cember 2009 til kritiske bidrag om kapitalismen. Eksempler på sidstnævnte er Ulrik Goos Iversens "Kapitalismens globalisering" og "Kapitalismens nye former" af Niels Fastrup. Fastrup opererer i sin artikel med forskellige former for kapitalisme. Han argumenterer for, at efterkrigstidens industrikapitalisme har udviklet sig til den krigskapitalisme, vi har i dag. Det er hans hovedpointe, at denne skelnen mellem kapitalismens former "ikke fuldt ud indfanges i talen om en overgang fra en socialdemokratisk velfærdsstat til en nyliberalistisk markedsstat" (s. 173). Ydermere argumenterer Fastrup for, at udviklingen af kapitalismen betyder, at den modsat tidligere – hvor tid og rum var de givne størrelser – er med til at "skabe" vores tid og rum. Det gør kapitalismen til en størrelse, der på én og samme tid er ingen steder og overalt.

Har man lyst til at kunne deltage i samfundsdebatten, hvor nyliberalismen indtager en væsentlig rolle, er begge bøger værd at læse. Det gælder også, selvom man ikke skulle dele forfatterens syn og/eller konklusioner.

Mette Fentz

Wilde Streiks im Wirtschaftswunder

Peter Birke: Wilde Streiks im Wirtschaftswunder. Arbeitskämpfe, Gewerkschaften und soziale Bewegungen in der Bundesrepublik und Dänemark. Campus Forschung Band 927. Frankfurt a.M./ New York 2007. 376 s., 39, 90 €. ISBN 978-3-593-38444-3.

At gøre det usynlige synligt – intet mindre har Peter Birke

sat sig for i den komparative ph.d.-afhandling fra universitetet i Hamborg, som bogen bygger på. Da Birke allerede har offentliggjort en betydelig del af sine resultater vedrørende de danske overenskomststridige strejker i de gyldne årtier i efterkrigstiden her i Arbejderhistorie (AH 2007, nr. 3, side 64-80), derfor vil der i det følgende primært blive knyttet et par kommentarer til bogens grundlæggende problemstillinger.

Birkes problematisering og historiske lokalisering af de vilde strejker i forhold til de arbejdsretslige betydninger og brydninger, som uoverenskomststridige strejker har haft siden septemberforliget fra 1899, udgør et væsentligt opgør med historien om den fredelige skandinaviske arbejdsmarkedsmodel i faglitteraturen og leverer en ny og vel-formuleret vinkling af dansk og tysk strejkehistorie efter Anden Verdenskrig. I henhold til en egentlig sammenligning af to nationalstatslige rammer som den socialdemokratiske velfærdsstatsopbygning i Danmark og efterkrigstidens vesttyske udvikling udviser Birke en nødvendig metodologisk forsvarlig forsigtighed. Han ser sig selv som stående i begyndelsen af en ny historisk strejkeforskning – ikke mindst i forhold til det masseprotesternes ikonografiske år 1968.

Det er Birkes påstand, at arbejder-, lærlinge- og studenterprotesterne i netop dette og de efterfølgende år ikke havde store berøringsflader og at der på trods af det Nye Venstres forsinkede støtte til arbejderklassernes kampe ikke var tale om et politisk opbrud, da strejkerne i de næste fem år blev et massefænomen. Tværtimod søger og finder

Birke den egentlige kontinuitet i de vilde strejker, der gik forud for femåret efter 1968. Det er netop dér det lykkedes Birke igennem sin undersøgelse at af-dække forholdene mellem faglig og social opposition i de moderne efterkrigstidssamfund.

I forlængelse af den internationale strejkeforsknings betragtninger over strejkebevægelsernes opståen, virke og internationale forbindelser i perioden mellem Anden Verdenskrig og oliekriserne skelnes der mellem tre organiserende principper i arbejdslivet: 1) indirekte strukturelle forhold, som det kapitalistiske vareproducerende systems iboende tendens til at organisere sig ensartet på tværs af landegrænserne, 2) de solidariske handlinger i de opsplittede arbejdsbevægelser og –fagforbund overfor ufaglærte og faglærte, kønnenes løn- og arbejdsforhold og ikke mindst integrationen af migranter fra (ud)landet og 3) den i det historiske kildemateriale i allerhøjeste grad usynlige diffusion, dvs. erfaringsudvekslingerne af de strejkendes krav og kampformer, som forekom i de vækstprægede årtier frem til den store krise i begyndelsen af 1970'erne, på tværs af tid og rum. Dette hukommelsestab qua fluktuationen på arbejdsmarkedet kan delvis oprettes igennem bearbejdelsen af det omfattende skriftlige kildemateriale, men denne fremgangsmåde kan aldrig stå alene for en omfattende rekonstruktion af begivenhederne i fabrikshallerne mellem Frederikshavn og Stuttgart.

Studiet af danske og vesttyske arbejdsforhold og protestformer er præget af den vanskelige usamtidighed i de socioøkonomiske udviklinger nord og syd for Flensborg i perioden indtil

1965, mellem et af kun én storby præget landbrugssamfund og Europas førende industrination. Først derefter muliggør forandringerne og udviklingerne i både det vesttyske og danske industrielle årti et synkront og strukturelt mere ensartet sammenligningsgrundlag. I og med at den transnationale diffusion mellem Danmark og Forbundsrepublikken begrænsede sig til akademiske cirkler, og at arbejderbevægelserne i modsætning til bredere sociale protestbevægelser som eksempelvis Kampagnen mod atomvåben ikke brugte en international koordination og symbolsprog, måtte Birke dog nødvendigvis fokusere på de interne udviklinger i landene og dér igen på lokalt niveau.

Til forskel fra bogens tyske dele indeholder afsnittene om de danske regerings syn på og indgreb i konflikterne desværre færre nyvinklinger end forventet, dette deficit opvejes dog af Birkes fremhævelse af de mindre kendte vilde strejker især udenfor København, som jo via deres kortvarighed og lokale fokus ikke nødvendigvis havde en indflydelse på centrale magtinstitutioner.

Birkes refleksive brug af kildemateriale fra ABA, Erhvervsarkivet, de tyske socialbevæglers og socialforskningsinstitutioner, de kommenterede statistikker og inddragelsen af bredere samfundsmæssige tendenser, herunder de forskelligartede former for kommunistrespekt og -frygt under Den kolde krig, som PET-kommissionens beretning i deres 8. bind er aktuelt supplement til, og de bureaukratiske udviklinger indenfor fagorganisationerne, peger blandt andet på de socialdemokratiske regerings og fagbevægelsernes virke-

midler og (af)magt i konfliktsituationer, som de ikke selv havde initieret – og som paradoksalt nok blev stærkest og mest udbredt i de øjeblikke arbejderne rundt omkring i landene ikke mente, at de fik deres andel af statens velfærdsydelser og det økonomiske overskud under højkonjunkturerne.

Birkes forskning fortjener at blive fulgt op til nutiden.

Christoph Klingner

Die Teilung Deutschlands

Mattias Uhl, *Die Teilung Deutschlands. Niederlage, Ost-West Spaltung und Wiederaufbau 1945-1949*. Be.bra Verlag 2009. 19,90 €

Be.bra-Forlagets serie "Deutsche Geschichte im 20. Jahrhundert" er et ambitiøst projekt. I 16. bind har forlaget sat sig for at formidle Tysklands historie, skrevet af en ny generation for en ny generation. Målet har været at skabe en række værker, der formidler den nyeste viden, på en facon, der er mere imødekommende end klassisk tysk faglitteratur. At der er noget om snakken, får læseren allerede et klart billede af, når man får bogen i hånden. Layouten er karakteristisk utysk med bogstaver, der er så store, at normalt seende faktisk kan læse dem uden lup eller hovedpine. Derudover virker sproget ganske let. Der har endda indsneget sig otte billeder i teksten. Den forsigtige nytænkning, skæmmer bestemt ikke tysk historieskrivning, der ofte kunne trænge til et formidlingsmæssigt ansigtsløft.

Bindets forfatter Matthias Uhl er netop en af de yngre historike-

re, som værket havde tænkt sig at lade komme til orde. Han er årgang 1970 og tilhører dermed "barnebarnsgenerationen". Dermed menes, at hans generation er de første, der ikke selv har levet i skyggen det store nationale og moralske sammenbrud under Hitler. Det gjorde både krigsgenerationen og 68'erne, for hvem opgøret med forældrenes fortid spillede en dominerende rolle. Men heller ikke årgang 1970 er helt uberørt af de voldsomme udviklinger, som tyskerne rode sig ud i, eller blev udsat for i løbet af det 20. århundrede. Matthias Uhl er fra Nordhausen i Thüringen i det tidligere DDR, som ophørte med at eksistere til hans 20-årsdag. Dermed er også forfatterens biografi væsentligt præget af den tyske deling, der er bogens titel.

Die Teilung Deutschlands berører kun fire år, og forfatteren er tilmed yderst påpasselig med ikke at bevæge sig ind i de to nye stater Forbundsrepublikken og DDR's periode. Alligevel har det ikke været vanskeligt at fylde bogen med både relevant og dramatisk historie. Årene fra Nazi-Tysklands totale nederlag er præget de menneskelige lidelser og afsavn, der fulgte i krigens kølvand. Samtidig var det en tid, hvor verdens og ikke mindst stormagternes øjne hvilede på det tyske område, og den Kolde Krig konturer tegnede sig stadig skarpere. Midt i den store praktiske udfordring med at få 70 millioner menneskers liv og stormagternes interesser til at stemme overens, skulle tyskerne finde deres egne politiske ben at stå på og etablere levedygtige administrative strukturer. Alt det når Uhl at præsentere for læseren på en måde, der både skaber indlevelse i udfordringerne og et

overblik over den politiske udvikling. Uhl har dog valgt at lade historien om den tiltagende deling spille førsteviol, mens problemerne i efterkrigstidens samfund som fødevaremangel, ødelæggelserne, millionerne af hjemstavnsfordrevne, krigsfangerne, DPs (displaced persons) og krigens øvrige følger og menneskelige vraggods akkompagnerede fortællingen.

Mens dele af den tyske forskning i de senere år har haft travlt med at diskutere, hvor længe den sovjetiske Tysklandspolitik satse på en et-statsløsning, og om eksempelvis Stalin-note 1952 var et faktisk tilbud om tysk enhed, så griber Uhl dette spørgsmål anderledes håndfast an.¹ For ham er delingen det faktum, han har at forholde sig til i 1949. Beretningen er således bygget op, om de tegn og udviklinger, der ledte frem til delingen. Her begynder Uhl tidligt og slår fast, at tilliden mellem de tidligere allierede reelt aldrig var til stede. Potsdam-konferencen – bogens kapitel 2 – byder på de første dystre varsler. Konferencen kunne have været "krigen sidste store fest", men stemningen indbød ikke just til kosakdans på bordene. Churchill led af et maveonde og var derfor i ondt lune. Stalin havde haft et hjerteanfald, og var derfor ankommet for sent til Berlin med sit særtog – den sovjetiske diktator var panisk angst for at flyve – godt bevogtet af 19.000 af efterretningstjenestens NKGB's specialstyrker. Truman havde en otte-dages Atlantsejlsads bag sig, og skrev til sin mor om mødet mellem "de tre store": "jeg ville ønske, at jeg havde rejst bag mig. Den er mig meget imod. Men det lader sig ikke undgå".

Foruden dette almindelige

ubehag, frygtede Churchill, at Truman ville slå en handel af med Stalin, og efterlade briterne alene med den russiske bjørn. Også den mistroiske Stalin frygtede forræderi fra sine hidtidige partnere. Frem til konferencens sidste dag regnede han med, at englænderne og amerikanerne pludselig ville afslutte en separatfred med Tyskland, og snyde ham for sin dyrekøbte sejr. Om end Truman ikke slog pjalterne sammen med tyskerne, forventede han sig ikke nødvendigvis noget godt fra russerne. Derfor havde han allerede den 11. maj beordret alle amerikanske forsyninger til Sovjetunionen indstillet – også dem, der befandt sig på vej over Atlanten. Også til Churchill nærrede amerikaneren nogen mistillid. Ville den uregelmæssige partner gøre nogen uovervejede og dermed bringe forholdet til Sovjet i fare?

Med en aftale bygget på dette usikre fundament med så vidt forskellige parter som det demokratiske og frembrusende USA og det forarmede og tyranniserede Sovjetunionen var mulighederne for fælles forslag i det tyske spørgsmål og i håndteringen af de besatte zoner spinkle. Uhl giver eksempler på konkurrencen om at plyndre Tyskland for mest mulig teknologisk know-how og kloge hoveder, de forskellige indstillinger til krigsfanger og krigsskadeerstatning, samt omgangen med tidligere nazister.

Afnazificeringen havde for sejrsmagterne været et væsentligt punkt ved krigsafslutningen. Hvad enten man for hårdt frem mod de tidligere magthavere eller forsøgte at omskole nazisterne, viste de politiske ambitioner ikke at stå deres prøve overfor hverdagens realiteter. Således

startede de amerikanske besættelsesmyndigheder ud med at fyre medlemmer af det nazistiske parti på gråt papir fra offentlige embeder og sågar fra dele af den private sektor, og 117.500 partifunktionærer blev interneret. Men det viste sig fuldstændigt ukontrollerbart og snart kunne de internerede atter forlade lejrene. I 1949 havde amerikanerne kun få hundrede internerede. På arbejdsmarkedet vendte situationen også snart, og myndighederne i den amerikanske zone beskæftigede i 1947 flere gamle nazister end i Det Tredje Rige. Uhl's dom over den såkaldte afnazificeringsproces er "i væsentlig omfang virkningsløs" og "en farce".

Også den sovjetiske afnazificering beskrives som et absurd teater. De sovjetiske besættelsesmyndigheder internerede også tyskere i stort antal efter mere eller mindre vilkårlige retningslinjer. Ligeledes kunne det være tilfældigheder, der afgjorde, hvem der endte med at blive deporteret til Sovjetunionen, og hvem der endte med at gå fri. Nøglen til forståelsen af udrensninger og arrestationer i den sovjetiske zone var kommunisternes vej til magten. Afnazificeringen var først og fremmest et redskab til at placere loyale kadre i forvaltningsapparatet. Paradoxerne i den politiske proces kunne også aflæses i medlemsstatistikkerne for statspartiet SED, der i 1946 var opstået som en tvangssammenlægning af KPD og SPD. I 1953 var 8,7 % af partiets medlemmer tidligere nazister, mens blot 6,5 % var tidligere socialdemokrater.

Matthias Uhl er kender af efterretningstjenesternes historie i Tyskland. Det kommer udmærket til udtryk i oversigtsværket.

Det lykkes ham at integrere fortællingen om de hemmelige dele af forvaltningen i historien. Det tjener værket til ære og viser nye veje for historieskrivningen. Hvis han ikke havde inddraget efterretningsmateriale, var hans beskrivelse af pengeombytningen i 1948 og Berlin-krisen blevet klart mindre vellykket. Det bidrager væsentligt til forståelsen af de to historier, at læseren får at vide, at Stalin var fuldt orienteret om Vestens planer om at indføre D-Marken og derfor var i stand til at tage sine forhåndsregler. Ligeså er det væsentlig at vide, at CIA under hele Berlin-krisen var fuldt orienteret om de sovjetiske intentioner og med stor detaljeringsgrad var i stand til at forudse det næste træk. En medvirkende årsag hertil var den tidligere chef for Wehrmachts Fremde Heere Ost, Reinhard Gehlen, der alene i Østzonen rådede over 600 agenter.

Thomas Wegener Friis

Note

1. Se eksempelvis Peter Ruggenthaler: *Stalin großer Bluff: Geschichte der Stalin-Note in Dokumente der sowjetischen Führung*. München 2007.

Østeuropas sikkerhedstjenester

Lukasz Kaminski. Krzysztof Persak, Jens Gieseke: Handbuch der kommunistischen Geheimdienste in Osteuropa 1944-1991. Vandenhoeck & Ruprecht. 2009. 39,90 €.
ISBN 98-3-525-35100-0.

En helt uundværlig bog for den, der ønsker at beskæftige sig med Østeuropas hemmelige

tjenester. Så enkelt kan det faktisk siges. Håndbogen samler relative lette overskuelige artikler om hvert enkelt af de tidligere Warszawapagt-lande: Sovjetunionen, Bulgarien, DDR, Polen, Rumænien, Tjekkosllovakiet og Ungarn.

Der er tilstræbt en fælles opbygning. Selvom den ikke overholdes konsekvent, så er det tydeligt, at forfatterne skulle dække emnerne: Organisation og struktur, lovgrundlag, strukturudvikling, etat, personale, operative metoder, historisk udvikling, agenterne, ofrene, arkivadgangen samt udvalgte biografier. Den opsætning fungerer godt, fordi den giver faktuelle svar på en række konkrete spørgsmål. Hvor mange agenter havde Stasi? Hvad beskæftigede Securitate sig med? Hvor mange fanger havde bulgarske arbejdslejre 1944-1962? Hvad hed den ungarske efterretningstjeneste efter 1956?

Svarene er lette at slå op. Og netop det, er opslagsværkets store styrke. Artiklerne bør selvsagt ikke læses ud i en køre, for så bliver man hurtigt træt af den lidt monotone stil. Men det er heller ikke meningen. Værket skal bruges til opslag eller til introduktion til de enkelte landes tjenester. Og her er det meget fortjenstfuldt.

Værket kan også bruges til at finde forskelle og ligheder landene imellem. I Norden ærgrer vi os tit over, at ingen laver de sammenligninger, alle synes er en så god ide. Efter læsning af håndbogen må man slå fast, at det samme gør sig gældende i Østeuropa. Og som i Norden springer det i øjnene, at der bedrives alt for meget parallelforskning, og gøres for få forsøg på at sammenholde lignende og sam-

menhængende fænomener. I tilfældet med de østeuropæiske efterretningstjenester er det så meget desto mere oplagt, eftersom alle var opbygget efter sovjetisk forbillede og samarbejdede tæt (med undtagelse af rumænerne). Der er med andre ord gode muligheder for givende sammenligninger. Men symptomatisk for den hidtidige forskning, nøjes håndbogen – om end overbevisende – med at præsentere landene hver for sig. Hvorfor hobe agenterne sig op hos østtyske MfS, mens deres ungarske partnere jævnlige ryddede ud i kartotekerne og fjernede agenter, der ikke leverede tilstrækkeligt eller var særligt pålidelige?

En af årsagerne til det afrundede produkt er helt sikkert forfatterpanelet. Med navne som Andrzej Paczkowski (Polen) Jens Gieseke (DDR), Jordan Bavev (Bulgarien), Dennis Deletant (Rumænien) eller Christian Ungvary (Ungarn) er der ikke meget, der kan gå galt. Der er tale om store autoriteter på deres respektive områder, hvilket på alle måder understreger det autoritative i det foreliggende værk.

Håndbogen viser tydeligt, at forskningen og muligheden for at forske i de enkelte landes sikkerheds- og efterretningstjenester har været yderst forskellige. Mest udviklet – og formodentlig mønstereksemplet – er DDR. Her har forskningen været i gang længst, og Jens Gieseke kan svare på alle spørgsmål i den rigtige rækkefølge, samt opgive en omfattende litteraturliste, som han ikke undlader at gøre opmærksom på, kun er et lille udpluk af en meget længere liste, der kan findes på nettet. Til sammenligning kan Dennis Deletant hovedsageligt pege på sig selv og på de ikke nødvendigvis særligt

præcise erindringer af storfloppoperen Ion Pacepa.

De nationale forskelle i forskningen og adgangen kommer også tydeligt til udtryk i beskrivelsen af de ungarske efterretningstjenester. Her er det klart, at historikernes interesse har været koncentreret omkring tæskestalinismen under Matayas Rakosi, hvor hundredetusinde af landets befolkning led under klassisk sovjetisk terror. Eksempelvis blev 400.000 bønder straffet for "forbrydelser mod befolkningens forsyning" i perioden 1948-1955. I 1953 stod 1,2 millioner ungare opført som mistænkelige i stats sikkerhedens kartoteker – af en befolkning på 9,2 millioner. Janos Kadar-æraen efter revolutionen i 1956 – hvilket dog er langt størsteparten af Ungarns tid som "Folkedemokrati"- fylder knap så meget i fremstillingen, og de foretrukne eksempler stammer ligeledes fra tiden før 1956.

På baggrund af ovenstående kan det måske virke urimeligt at klage over det, der mangler. Ikke desto mindre så er nogle områder

endt med en lidt stedmoderlig behandling. Det gælder ikke mindst de militære efterretningstjenester og vestarbejdet. Det første er nok mest tydeligt, for mens alle artiklerne meget minutiøst følger det respektive lands statssikkerhedsorgan, altså KGB og dets dattervirksomheder, så forbliver det ofte mere hemmelighedsfulde GRU og dets østeuropæiske aflæggere i mørket eller spises af med en enkelt eller få kommentarer. Således beskriver Andreas Hilger grundigt udviklingen fra NKVD til KGB og dets ledere. GRU spises af med ordene: "Die Zusammenarbeit mit der zweiten grossen Spionageorganisation der UdSSR, der GRU liegt indes weitgehend im Dunkeln". Og derefter forsvinder den militære tjeneste atter ud i efterretningshistoriens tusmørke.

Vestarbejdet optræder i forskellige sammenhænge i artiklerne, men typisk skal man holde godt øje med det. Det er tydeligt, at forfatterne har været meget optaget af repressionen i deres egne lande, og langt mindre in-

teresseret i at forstå, hvordan efterretningstjenesterne spillede med i den internationale koncert. Vestarbejdet behandles sporadisk, anekdotisk og typisk som sidebemærkning. Det skyldes sandsynligvis både, at adgangen til dette materiale ofte har været dårligere end indlandsdelen, og at udlandsspionagen har ofte været overset. Fra et lokalhistorisk dansk eller nordisk perspektiv betyder det, at vi kun sjældent optræder i beretningen. Et eksempel er dog fra den tjekkoslovakiske efterretningstjeneste, hvis agentoversigt fra 1955 viser tre agenter i henholdsvis Danmark og Norge (af i alt 209), samt enkelte mulige agentemner i kikkerten.

Uanset at visse områder kunne være grundigere beskrevet, er den samlede konklusion på artikelsamlingen, at det er et meget væsentligt og nyttigt værk, der burde være udkommet for femten år siden.

Thomas Wegener Friis